

MMEJỌ OMENALA IGBO DỊ KA IHE SO ECHERE ASỤSỤ IGBO AKA MGBA

Florence Uju Ibeh, Ph.D.
Department of Igbo, African and Communication Studies,
Nnamdi Azikiwe University, Awka
Email: uf.ibeh@unizik.edu.ng
Phone: 09072335977

Patrick IK. Umezi
Department of Igbo, African and Communication Studies,
Nnamdi Azikiwe University, Awka
pi.umezi@unizik.edu.ng
08063883811

ỤMỊ EDEMEDE

Omenala bụ ka ndị si ebi ndụ ha. Mmejọ putara ịhapụ etu a maara e si eme ihena-emezi ya etu ọzọ. Mmejọ omenala n'uche ndị odee bụ iwebata ihe ndị abụghị omenala Igbo ma na-emezi ha ka ha abụ omenalandị Igbo. Asụsụ bụ kwa nụ ụzọ mmadụ na ibe ya si ezikọrịta onwe ha ozi ma burukwa ihe e ji akọwapụta omenala. Ka ihe siri kwurụn'oge a, ọtụtụ omenala na-enwe mmejọ n'ụzọ dị iche iche. Ụfọdụ mmejọ ndị a na-adoghachi ezi agamnihu asụsụ Igbo azụ. Nke a kpalitere mmụọ odee ndia ime nchọcha n'isiokwu a. Ụfọdụ ebumnobi ndị odee bụ ịchoputa ụdị omenala ndị Igbo dị iche iche, ụdị mmejọ a na-enwetagasị n'omenala ndị ahụ, ka mmejọ ndị ahụ li echere asụsụ Igbo aka mgbā na ụzọ a ga-esi gbochie ha. Nchọcha a gbasoro usoro sọvee nkọwasị. Ngwọ ọrụ nchọcha li n'akwukwọ ọgụgụ dị iche iche, usoro nnọrọmele na ọgụgụ isi odee. Atụtụ nchọcha bụ atụtụ adim garagara asụsụ nke ndị tuputara ya bụ Smith, Ehala na Giles (2017). Nchọcha a ga-abara ọhaneze uru tumadụ ndị na-eme nchọcha. Ka e mechara ntucha, a hụrụ ụfọdụ omenala Igbo na mmejọ ha nwere, mkpatara mmejọ ndị ahụ na ka mmejọ ndị ahụ li echere asụsụ Igbo aka mgbā. Aro nchọcha bụ ka ndị nwere mmasị na nwulite asụsụ Igbo gaa n'ihu ịchoputa ihe ndị a ga-eme iji hụ na asụsụ na omenala Igbo na-aga n'ihu.

OKWU MMALITE

Agbụrụ ọbụla Chukwu kere nwere ka ha si ebi ndụ ha. Ka ha si ebi ndụ ha gụnyere ka ha si eji ejiji, ka ha si eme mmemme, ụdị nri ha na-eri, ụdị ekpemekpe ha, ka ha si achị ọchịchị, ka ha si echị echichi na ihe ndị ọzọ gbasaara ebimụ ndụ ha. Ndị Igbo so n'agbụrụ Chukwu kere nwere ka ha si ebi ndụ ha. Ụzọ Ibi ndụ ha ka a kpọrọ omenala. Ka o siladi, e ji omenala dị iche iche mara ndị Igbo. Ha bụkwa ndị ejighi omenala na nkwenye ha egwu

egwu. Na mgbe ochie, ndi Igbo na-akpachapu anya nke oma n'idebe na ihubere omenala ha isi. Ma ka ogena-aga, otutu mmepe na uwa na isape anya batara n'ala Igbo site n'aka ndiocha wetaara anyi uka ma chia anyi, ufodu omenala Igbo n'otutu obodo biazia na-enweta ndaghachi azu n'uzo di iche iche. Ufodu omenala ka a na-echezọ ma na-atufukwa ha. O bu omenala ndi na-achikwa akparamagwa ndi ahụ n'ihe niile ha na-eme.

Mmejọ putara imehie ihe ma obu ihapu etu a maara e si eme ihe na-emezi ya etu ozo, ya bu ime ihe etu ekwesighi ekwesị. Mmejọ omenala n'uche odeo putaziri nghasa maobu mmebi nke omenala ma obu iwebata ihe ndi abughi omenala ndi Igbo ma na-emezi ha ka omenala ha. E nwekwara ike isi na o bu onwu omenala nke mkpote ya bu ihe hira ahụ nke ukwu. Asusu di n'ime omenala. O buya ka e ji akwaputa omenala ndi ma burukwa uzo mmadu na ibe ya si ezikorita onwe ha ozi.

Otutu oge, a na-ahụ mmejọ n'ihe mmadu na-eme. Ihe o bua emeghi ka e si eme ya na-enweta ndaghachi azu n'ihe a na-eme. Mmejọ omenala bu ihe so echere asusu Igbo aka mgba maka na mgbe obula a hapuru etu e si eme omenala mewe ya etu ozo, o ga-eweta mgbanwe n'etu a ga-esi kwaa ya nke ga-emetuta asusu ahụ. Nke a bu maka na o nweghi etu a ga-esi kwuo maka omenala ghara ikwu maka asusu maka na asusu na omenala ma obu omenala na asusu na-agako onu. Omenala ndi ka uwe e ji choo asusu mma. Onye obula ma asusu amarala omenala asusu ahụ. Nke a kpatara Whorf (1956) jiri kwuo na mba obula asusu ha furu efu na omenala ha efuola, nke omenala ha furu, ihe e jiri mara ha efukwaala. O bu na anyi hapu omenala anyi ka o fuo ma obuna-emejọya, ka anyi matakwa na asusu Igbo ga-enweta ihe mkpobi ukwu nke ga-eso na-adoghachi ezi agamnihu ya azu. O bu ihe di otu a kpalitere mmuo odeo n'ide ihe n'isiokwu ahụ bu 'Mmejọ Omenala di ka Ihe So Echere Asusu Igbo Aka Mgba'. Omenala odeo ga-atule bu ma nke a na-ahanya ma nke anaghi ahụ anya.

Ebumnobi e ji dewe ihe odide a bu ichoputa udi omenala Igbo di iche iche, udi mmejọ a na-enwetagasi n'omenala ndi ahụ, ihe butere mmejọ ndi ahụ, ka mmejọ ndi ahụ li echere asusu Igbo aka mgba na uzo a ga-esi gbochie ha. O di mkpa ikwa na ederede a bu naani omenala ndi Igbo dimma, a na-enweta mmejọ na ha ka a ga-eleba anya. A gaghị ekwu maka omenala ndi di njo, kwesiri nkwasị, a kwasi woro di ka igbu ejima, itufu nwaanyi amutaghi nwa n'ajo ohia na omenala ndi na-ala azudi ka iru mgbede nke agum akwukwo n'oge a bu ihe kpatara ya.

Iji mee ka ederede a di mma, e kewara ya na nke ji anọ. Nkeji nke mbu bu okwu mmalite. Na ya ka e nyere nkwa gbasara ihe e jiri mere isiokwu, ihe kpalitere mmuo odeo na ihe kpatara e jiri dewe ihe n'isiokwu a. Nkeji nke abuo bu ntuleghari agumagu. N'ebe a, a tulere okpurukpu okwu metutara ederede a, ihe ndi e dere la metutara isiokwu na nkwa atutu e jiri bagide ihe odide a. Na nkeji nke ato ka e mere ntucha nchoputa. N'ebe a ka atulere ufodu omenala ndi Igbo di iche iche, udi mmejọ ufodu omenala ndi a nwetagasiri, ihe butere mmejọ ndi ahụ, ka mmejọ ndi ahụ li echere asusu Igbo aka mgba na uzo a ga-esigbo chie ha.

Na nkeji nke ikpeazu ka a chikotara ihe odide a ma mechieya. Odee turu anya na ihe odide a ga-abara otutu ndi mmadu uru tumadu ndi na-edede ihe n'ihe metutara isiokwu a na ndi ihgbasara ikwalite asusu na omenala Igbo na-echu ura.

NTULEGHARIAGUMAGU

N'ebe a ka a ga-eleba anya n'okpurukpu okwu na ihe ndi odee delera banyere ihe ndi metutara isiokwu ederede a tinyekwara atutu e jiri dee ya. Isiokwu a ga-atule bu omenala, asusu na mmejọ.

Omenala

Omenala bu ihe e jiri mara ndi na-enyere ha aka n'ichikwa akparama agwa ha. Ekwealor (1998) na nkowa ya kwuru na omenala bu ka ndi li ebi ndu ha. Di ka o siri kowaa, o bu omenala ndi ka e ji amata ha. O gara n'ihu kowaputa na o di mkpa na ndi obula ga na-echekwa omenala ha. O kwuru na agburu obula enweghi omenala bu agburu nwuru anwu. Ofomata (2012) n'aka nke ya kowara na ihe e ji ama ndi ma obu agburu ma obu mba bu omenala ha. Nke a gosiri na njiri mara ndi bu omenala ha.

Igwe na Adeyemi (2011) kowara omenala ka ihe niile gbasara ka ndi li ebi ndu ha site n'oge doro anya a maara. Di ka ha sikowaa, omenala metutara ihe ha nabatara maka ibi ndu ha, ekpemekpe ha, ka ha si emekorita n'azum ahia, echichi ha na-echi, alimalu ha na ihe ndi ozọ ha nabatara maka obibi ndu ha. Ha gara n'ihu kwuo na o bu ihe a na esi n'otu agburu ha feere agburu ozọ. Anozie (2003) kowara omenala ka uzọ di iche iche mmadu li ebi ndu. Di ka o si kowaa, a na-eziputa omenala site n'ejiji, erimeri, ekele, emume di iche iche di ka ilu nwaanyi, egwu, iru mgbede, oruka na echichi di iche iche.

Ogbalu (1981) kowara na o bu omenala mba ka e ji ama ha. O gara n'ihu kwuo na mgbe a na-ekwu maka omenala, otutu ihe ka ebu n'uche di ka ndu ndi Igbo, omume ha, asusu ha, nkwenye na nri ha, ka ha si eziputa onu na iru uju, ka ha si emekorita na ka ha si azu onwe ha dgz. O kowakwara na omenala mba nwere ike di mmama obu di njo. Nke a gosirina o bughị naani ihe di mma bu omenala, e nwere ufodu ihe ojoo digasi n'omenala. N'uche ode, omenala igbu ejima di ka a hutara n'oge gboo, igbu umaka ndi bu uzọ puo eze elu, itufu onye amutaghị nwa tupu o nwuo n'ajo ohia na ndi ozọ abughị ezigbo omenala n'ala Igbo. Udiomenala ndi a ga-abu ndi Ogbalu na-ekwu maka ha joro njo ma ha aburu la ihe a kagburu akagbu n'ala Igbo n'oge ugbua. O di mkpa ikowa na a na-amuta omenala amuta. O bughị ihe e ji amu mmadu. Odee na-etinyezi na omenala na nghota nke ya bu ihe niile e jiri mara mba, ha na-eme. O dimkpa ikowa na omenala ala Igbo niile abuchaghị otu mana ndi a ga-eji mee nchocha bu ndi zuru ala Igbo niile onu.

Asusu

Asusu bu okwu onu nkiti ma buru uzọ mmadu na ibe ya si enwe mmekorita. Anozie (1999) kwuru na asusu bu uda sitere n'olu mmadu nwere nghota mgbe oganokwu di iche iche meghariri ahụ n'uzọ di iche iche. Crystal (1972) ruturu aka na anyi na-enweta uda

mgbe e nwere mmetụta ahụ, n'ụzọ dị iche iche n'etiti nji akpọ ike na nji akpọ jụu. Ọ bụ ụda ndị a ka ndị ọkachamara n'asụsụ na-ahazi n'ụdị ọdị mara nke e ji emebe asụsụ. Ọ gara n'ihu kwuo na ọ dị nnọọ ka a ga-asịna o nweghi ihe ọ bụla mmadụ na-eme n'ụwa n'achọghị enyemaka asụsụ. Okolo na Ezikeojiaku (2012) na nkọwa nke ha siri n'asụsụ bụ usoro ndị mmadụ si enwe mmekọrịta niile ha nwere n'ụwa. Agbedo (2015) kọwara n'ụzọ nke ya na asụsụ bụzọ e si ezirita ozi site n'iji ụda ma ọbụ akara nwere nghọta nke mmadụ nwere ike iji kọwapụta mmetụta obi ya, echiche obi ya na ihe o bu n'uche nakwa ihe merela eme.

N'echiche Wibowo (2011), asụsụ bụ usoro ọdịmara nwere nghọta nke na-emepụta ụda nke otu ndị mebere ha ji ezirita ozi ma na-egosikwa echiche na mmetụta obi. Eze, Aboh na Aruah (2017) kọwara na ewepụ asụsụ, ndị mmadụ ga-enwe ihe nhiaahụ n'ikọwa ihe ha hụrụ n'ụdị okwu. Ha agaghị enwe ike ikọwa etu obi dị ha ma ọbụ tugharia echiche ha n'ụdị mkparịta ụka. Nkọwa a niile gosiri na asụsụ bụ usoro ekwurekwu, ederede, akara ma ọbụ ọdịmara ndị mmadụ ji agwakọrịta ma ọbụ ezirita onwe ha ozi n'ụda

Asụsụ Igbo

Asụsụ Igbo bụ otu n'ime asụsụ atọ kachapụta ihe na Najirịa, abụọ ndị ọzọ bụ Awusa na Yoruba. Asụsụ Igbo so n'asụsụ dị n'okpuru ezinaulọ asụsụ a na-akpọ “KWA” nke sitere n'okpuru Niger-Congo (William na Blench 2000). Ndị na-asụ asụsụ Igbo bụ ndị Igbo bi na mpaghara ọwụwa anyanwụ Najirịa. Ha mejupụtara steeti ise bụ ala Igbo Kpòmkwem ndị bụ Abia, Anambara, Ebonyi, Enugwu na Imo. E nwekwara ndị Igbo na mpaghara Delta, Rivas na Bayelsa. Eme na Nkamigbo (2009) kọwara na ihe e ji akpọ ndị mmadụ ndị Igbo bụ maka asụsụ ha. Iji kọwada ya nke ọma ka Nwadike (2002) jiri gosi ihe atọ Igbo pụtara. Ọ kọwara na nke mbụ, Igbo pụtara ndị a mụrụ bụ ndị, nke abụọ bụ na Igbo pụtara okere ala ndị Igbo bụ ala Igbo, ebe mputara Igbo nke atọ bụ asụsụ ha bụ asụsụ Igbo. Ya bụ asụsụ Igbo bụ asụsụ nke ndị Igbo na-asụ. Asụsụ Igbo dị oke mkpa n'ala anyị n'ihi na e ji ya ezipụta omenala ndị Igbo. Ọ na-ewetakwa ọganihu obodo mekwaa ka obodo kwuruchim.

Ihe ndị e derela banyere isiokwu

Mgbemenana Ugochukwu (2022) mere nchọcha n'isiokwu bụ 'Myiwere: Ọgbatauhie nye ọmụmụ asụsụ Igbo dị ka asụsụ nke abụọ'. Nchọcha ha lebara anya ka myiwere siri ebutere onye na-amụ asụsụ Igbo ọgbatauhie. Na ngwụcha nchọcha ha, ha chọpụtara na omenala onye na-amụ asụsụ, ọnọdu ime mmụọ ya nakwa mgbawoju anya myiwere na-ebutere ọmụmụ asụsụ Igbo ọgbatauhie. Nchọcha a yitere nke a na-eme ebe a maka na ọ rụturu aka n'ihe ndị na-ebutere ọmụmụ asụsụ Igbo ọgbatauhie n'ebe onye na-amụ ya dị ka asụsụ nke abụọ. Ndị iche ha bụ na nke a na-eme ebe a na-ekwu naanị ka mmejọ omenala si echere asụsụ Igbo aka mgbà.

Ephraim-Chukwu, (2023) na nchọcha nke ya, ọ kpọrọ 'Nchekwa asụsụ Igbo n'ọdinihu site n'omenala', gbara mbọ ichọpụta ihe ndị mere asụsụ Igbo ji ala azụ ndị gụnyere agwa ndị nne na nna na-akpaso asụsụ Igbo site n'ekweghi ka ụmụ ha na-asụ Igbo, ọbịbia

ndiọcha na ihe ndi ọzọ na etu a ga-esi chekwaa ya. Nchọcha a na nke a na-eme ebe a yitere maka na o lebara anya n'ihe kpatara asụsụ Igbo ji ala azụ na etu a ga-esi chekwaa ya site n'omenala maka ọdinihu. Ndiiche ya na nke a na-eme ebe a bu na nke a na-eme ebe a na-akowa na mmejọ omenala so adoghachi asụsụ Igbo azụ. O bughị naanị nchọcha ndi a ka a tulerere maka isiokwu a ma na ndi ọzọ ahụ a tulerere arutughị kwa aka n'isiokwu a kpomkwem. Ya ka nchọcha a jiri di mkpa.

Nwaozuzu (2015) mere nchọcha n'Agbam mbọ ndi Igbo na nkwalite asụsụ ha. O depụtara ihe ise e ji egosi asụsụ na-akwado inwụ anwụ. Na nchọcha ya, e ji asụsụ Igbo wee tuleee ka esi eji ya eme ihe ndi a: ime ejije, ikuzi ihe n'ulokwukwo ga, izikorita ozi, dee ma nyocha a mmuo ndi mmadu maka asụsụ Igbo. Ka o mechara ntucha ya, o chọputara na asụsụ Igbo dara n'ule e ji ya mee. O katokwara etu ndi mmadu maara ihe ekwe na-akusi emeso asụsụ na omenala ha maka na o chọputara na ha amaghị eji ya ede edemede leta ma obu guo Izi nnabata n'Igbo. Nchọcha Nwaozuzu yitere nke a na-eme ebe a mana ndiiche ya bu na o tulerere omenala di iche iche a na-emejọ mere asụsụ Igbo ji ala azụ.

ATUTU NCHỌCHA

Atutu nchọcha a bu Atutu adim gargara asụsụ nke Smith, Ehala na Giles tūputara na 2017. Atutu a na-amu ka asụsụ si didebe garagara, yabu, ma asụsụ ahụ a na-anwu anwu ka o kwudosiri ike. Atutu a kwenyere na asụsụ di ka ihe o bu la di ndu. E nwere ike imubata ya; o nwere ike ito eto ma nwekwaa ike inwu anwu. Di ka ndi tūputara atutu a siri kowaa, otutu onodudi, ndi nwere ike iweta onwu asụsụ di ka:

- I. Mgbe otu agburu wakporo agburu ọzọ **tumadi** nke o ka ike, nke nwere ike mee ka o manye nke o wakporo ka o kwusi isu asụsụ ya ma **suba** naanị nke ya. A **hutara** udi onodu a n'etiti ndi Rome na ndi Greek.
- ii. Ọzokwa, e tie iwu ka a suba naanị otu asụsụ n'obodo e nwere otutu asụsụ, nke a na-eme na ufodu asụsụ nwere naanị obere mpagharana-asuya, ga-eji nwayo nwayo na-anwu tutuu onye ikpe-azu na asu ya anwupu.
- iii. Nke ato, otutu oge, ndi nwe asụsụ anaghị enwe mmasi n'ebe asụsụ ha di. Nke a na-emekari mgbe e nwere asụsụ mbịara-chiwa na-ewu ewu di ka asụsụ Bekee nke na-ewu n'oge **ugbua**. Otutu ndi na mba uwa tumadi ndi Igbo ji isu ya anyaisi ma hutaya di ka asụsụ ndiwara anya, si ebe mepere emepe nakwa nke e ji akpa **nga-nga**. Nke a bu n'agbanyeghi na ndi na-awa udi anyaa amachaghị asu ma na-edede ya. (**dezie ihe niile a**)

O bu udi onodu a kpatara otutu obodo ji agbalisi ike ihu na asụsụ ha anwughị maka na asụsụ bu ihe e ji ama ndi. Ndi asụsụ ha nwuru anwu aburula ndi e chefuru echefu. O bu ya kpatara ndi meputara atutu a jiri kwuo na o di mkpa idi na-elele adimu ndu asụsụ kwa mgbe kwa mgbe. Nke a ga-enye aka igbazi asụsụ n'ebe o na-aso ngongo; o na-enyekwa aka ikpalite mmuo ndi nwe asụsụ n'ebe asụsụ ha di. Ya kpatara na atutu a bara uru kwesi

ekwesị na a gaghi elefere ya anya. Atutu a di mkpa na nchocha a n'hi na o na-akowa ka a ga-esina-atule asusu Iji hu na asusu ahụ anwughị anwu.

NTUCHANCHOPUTA

N'ebe a ka a ga-ejihendị e nwetara na ntulegharị agumagụ ndị odee kowara gbasara omenala di ka uto ndu agburu wee mee ntule n'isi okwu a bu mmejọ omenala di ka ihe so echere asusu Igbo aka mgbā. A kowara omenala di ka ihe niile ndi kwekoritara ha ji ebi ndu. Nke a kpatara a ga-eji lebaa anya n'ufodu omenala tumadu ndi a na-enwetakarị mmejọ na ha. Ozo, omenala ndi a ga-eleba anya ebea abughi ndi di njo a kagbugoro akagbu kama i bu ndi di mma a na-enweta mmejọ na ha.

UDI OMENALANDI IGBO DI ICHE ICHE

Omenala ufodu ndi a ga-atule gunyere:

- Udi Iri ndi Igbo na-eri
- Ekele ndi Igbo
- Udi ejiji ma obu ekike ndi Igbo na-eke
- Mmemme ha na-eme di ka alum li na nwunye, ikwaozu, iri ji ohuru, ichiozo, igu nwa aha, iru mgbede, dgz.
- Udi egwu ndi Igbo na-agba.
- Mmekorita mmadu na ibe ya na-enwedi ka ile obia.
- Udi echichi ndi Igbo na-echi di ka nze na ozo, dgz.
- Oru aka ha na-arụ di ka ikọ oru ugbo, ikpu uzu, izu ahia, dgz
- Ekpemekpe na Nkwenye ndi Igbo, dgz.

UDI MMEJO ANA-ENWETAGAN'OMENALANDIA

N'ebe a, a ga-ewere omenala ufodu na ndi a e deputara kowaa, ma deputa udi mmejọ a na-enweta na ha.

Omenala maka erimeri ndi Igbo:

Ndi Igbo bu agburu Chukwu goziri site n'inye ha otutu ihe oriri e ji ele ndu anya. Ihe oriri ndi a gunyere ji, ede, akpu, abacha, nrioka, achichaede, ukwa, akidi, ukpaka, ona, ojoko, akwukwo Iri di iche iche na-enye obara di ka onugbu, oha, ugu, inine, okazi, mgborodi, utazi, uziza, nchuanwu na ihe ndi e ji eme ka ofe roo arọ di ka achi, ofo, akparata, dgz. E nwekwara mmānyā nkwi elu na mmānyā ngwọ ndi Igbo na-anu.

O bu nri ndia anyi na-eri na-edozu ahụ ka ufodu ndi be anyi tumadu umuaka na-etolite etolite na-elegharazi anya na-eri nri ndi ocha wetara di ka indomi, salad, shawama, nri komkom. dgz. Mmānyā a na-anuzi bu mmānyā oto biribiri ka ma ngwọ na nkwele, dgz. Ozo, e kwesikwara ka a na-akpo nri anyi aha yaghara i na-abaghariya aha Bekeedi ka ebe a na-akpo (delete) abacha anyi na-agwo agwo na-ata ka a na-akpo - *African salad*, udara – *African apple*, akara – *bean cake*, dgz. O buru na a hapu umuaka na-etolite etolite ka ha

riwe naanị ụdị nri na mm̄anya ndia abughị njiri mara ndị Igbo, na-abaghari kwa nri anyị aha, oge ga-abia mgbe ha ga-echezosi aha nri na mm̄anya ndị Igbo kpamkpam. Nke a ga-eweta ọnụ omenala na asụsụ gbasara erimeri ndị Igbo ahụ.

Omenala maka ekele: Ndị Igbo nwere dḡz ka ha siekelekele. Ha nwere ekele ụtụtụ gụnyere ị bọla chi, ị pụtala ụra, dḡz na ekele abalị bụ, ka chi bọ ma ọbụ ka chi foo, dḡz; ebe ekele ọrụ ha bụ daalụ ọrụ, jisiike ọrụ; ha nwere ekele onye ihe mebidoro di ka kasie, ndo dḡz. Ụfọdụ ekele ndị a na-enweta mmejọ n'uzọ di iche iche. Ihe di ka ekele ụtụtụ anyị ugbua aghọla *good morning* ma nwata ma okenye bụzi ya ka a maara bụ ekele ụtụtụ. Etu a ka ọ di n'ekele ụfọdụ ndị ọzọ anyị na-ekeledi ka 'ndo' bụzi *sorry*. Ihe di etu a so echere asụsụ Igbo aka mgba maka ọ bụ mmadụ ihapụ omenala na asụsụ ya na-emezi nke onye ọzọ. dḡz

Omenala maka ejiji / ekike ndị Igbo: Ejiji ndị Igbo mara mma nke ukwu. Ụmụnwokena-eyi uwe ogologo ụkwu yikwasa ya uwe isi agụ n'elu. Ha na-eyikwa aka n'olu ma jide mkpọ ma ọbụ akupụ n'aka. Ndị chiri echichidi ka ọzọ na-agba eriri ọzọ n'ụkwu, kpukwasa okpu mmemme n'isi mana ndị echighi echichi nwere ike ikpunye okpu na-acha agwa ọzọ n'isi. Ụmụnwaanyị, ndị nne na-eyi uwe obi mara ukwu akwa abụọ kekwasị nnukwu ịchafụ isi. Ha na-eyikwa aka n'olu. Ugbua, o nwekwaghị onye na-etinye uchu n'ejiji e ji mara ndị Igbo. Onye ọbụla na-eyi ihe masiri ya n'ogbakọ na mmemme ndị Igbo na-eme. Ụfọdụ ndị ntoroobia ụmụnwokena-eyikwa iyerinti na-akpakwa isi. Ihe di etua anaghị akwalite omenala na asụsụ ndị nwe ya.

Omenala maka egwuregwu na ihe nkiri: Na mbụ, oge ihe di mma, enweghị onye na-eze ibeya, a na-aga egwuonwa n'oge abalị ebe ụmụaka na-anọ na-egwuregwu di iche iche. Ndị ụmụokoroobia na-agbakwamgbaebendikenye na-anọ n'otuakụkuna-anara ikuku mgbede na-eleghari anya ma na-amakwa njakari. Ọtụtụ ihe a na-eme n'oge egwuregwu bụ ihe na-egosi omenala anyị. Ụdị ihe ndị ahụ adikwaghị etu ahụ nke ihe ndị kpatara ya gụnyere oke ihe egwu di n'obodo, igwe onyonyo ndị mmadụ nwechara na be ha dḡz.

Omenala maka alụm din anwunye: Ndị Igbo nwere ka ha si abanye n'okwa alụm di na nwunye. Tupu nwoke na nwaanyị abanye n'okwa alụm di na nwunye, a na-ajụ ajụjụ gbasara onye ihu na onye azụ nke a na-akpọ ọhia ajụjụ. Nwoke ga-alụ nwaanyị ga-akporọ ndị ikwu na ibe ya gaa mee ego n'isi nwata nwaanyị ọ choro ilu, gbaa nkwa ya tupu ha ebiri di ka di na nwunye. Ihe e ji eme ihe ndi a di otutu mana n'ihe niile, ọ bụ iji mee ka alụm li na nwunye ahụ buru ihe kwudosiri ike. Ma na n'oge ugbua, a na-ahụ mmejọ di iche iche n'alụm di na nwunye. Nwoke na-ahụ nwaanyị n'uzọ, kwe ya nkwa ọlulu n'ajughị ase kwesiri ekwesị. Omenala iju ase n'alumalu adighikwa ebe a. Ụmụ agboghọ na-agbasokwa nwoke n'echeghi ka nwoke mee ihe n'isi ha gaa biri di ka di na nwunye n'agbaghi nkwa. Ihe mejoro omenala ga-adoghachi asụsụ omenala ahụ azụ. Ụfọdụ ụmụnwokena-aga mba abughị ala Igbo ichu nta akụ na ụba di ka e jiri mara ndi Igbo, hụ nwaanyị obodo ahụ kporo lwa iji nweta ihe ha choro. Nke a abughị nsogbu kama ebe nsogbu di bu asusu a ga-asuru umuaka ha. Ihe nwoke na-alu di nwaanyị ahụ kwesiri ime

bụ ịgba mbọ hụ na ọ na-asụrụ ụmụ ha asụsụ Igbo.

Omenala maka ịgba mkpe/iru ụjọ na ibu ozu:

Ịgba mkpe pụtara mmadụ iru ụjọ onye nke ya nwurụ anwụ. Nwoke na-agba mkpe, nwaanyị na-agba mkpe, nwunye ma ọbụ ị ya nwurụ anwụ. Nne na nna na-agba mkpe nwa ha nwurụ anwụ ebe nwa na-agba mkpe nne ma ọbụ nna ya. Ịgba mkpe a ga-atụle ebe a bụ nke nwaanyị na-agbara ị ya nwurụ anwụ. N'aka nke ọzọ, ibu ozu pụtara ibu onye nwurụ anwụ nke nwere ka e si ebu ya n'ala Igbo. Mana ka e si ebuzi ozu n'oge ugbua enyeghi ọnyị ebe a na-akpota ndị a na-akwụ ụgwọ na-ebu ozu, ị ya mere aka ọrụ ga-eburu ozu mmadụ na-efeghari ka ụkpà na n'ụdị ịgba egwu. Ụdị ihe ị etu a adighi mma ma ka na a na-emefu ego n'ụzọ ezighi ezi tinyekwara na oge ụfọdụ, ozu na-adanahi ndị ahụ bu ya tie n'ala.

N'ebe ịgba mkpe ị, ọtụtụ ụmụnwaaanyị anakwaghị agba mkpe n'usoro obodo siri nabata n'agbanyeghi ihe ụfọdụ obodo ị iche iche mapụchara n'ịgba mkpe ị ị belata ahụhụ onye na-agba mkpe na-ata. Ma n'agbanyeghi ihe ndị a e wepụchara, a hapụrụ ụfọdụ ị ka iyi akwa mkpe na ụfọdụ ndị ọzọ Ị ị gosi na ọ bụ mmadụ ka a na-akwa na ọ bughị ọkụkọ. Mana ụfọdụ tūmadū ụmụnwaaanyị ekweghi ka a gbanye ha n'afa na-eme ihe masiri ha ị ka ekweghi iyi akwamkpe na iyi akwa mkpe na-ayi oyi nwoke. Ihe ị otu a dirigawa, ị kowara ụmụaka ihe bụ ịgba mkpe ga-ara ahụ. Oge ga-erukwu mgbe omenala ndị ahụ ga-abụ ihe e chezo echezo.

Omenala maka mekọrịta mmadụ na ibe ya na-enwe: Ndị Igbo bündi e ị inwe mmekọrịta mmadụ na ibe ha mara. Ha maara ele ọbia nke ọma marakwa eme nwanne. Mana ka ihe siri gbatakwurū n'oge a, ọtụtụ ndị Igbo anaghikwa achọ mmekọ ha na mmadụ ibe ha. Nke a bụ ihe joro njọ makana ọ bụ site na mmekọrịta mmadụ na ibe ya ka e si amuta ihe ma na-enwe agamnihu obodo. A na-emejọzi omenala a n'ụzọ ị iche iche. Ụfọdụ na-achọzi ị ị egbe, mma ma ọbụ nsị wepū ndū mmadū ibe ha maka agam nihu onye ahuna-enwe. Nke a abughị ejiri mara onye Igbo ma ọli.

Omenala meturū ịgū aha: Ndị Igbo nwere omenala metutara ịgū nwa aha nke a na-eme ma nwa mee izu asaa e jiri mụọ ya. Ndị Igbo na-agunwa aha site na nkwenye ị iche iche ha nwere na ihe mere mgbe a ị ime nwata. Ọ bụ ihe ndị a ka a na-elegara anya wee guo nwa aha ị ka Onyedikachi, Ogechukwukamma, Chukwuebuka, Chukwudi, Nwaora, Uzomaka, Nwakaego, Giniakanwa, Obiageri, Obiefuna dgz. Aha ndị a nwechara mputara ma na n'oge ugbua, ụfọdụ anakwaghị aba aha nwere mputara kama ha na-aba nwa aha ọbula masiri ha ị ka Jaki, Bobi, Lari na aha ndị ọzọ amaghị mputara ha.

Omenala maka egwu ọdinala ndị Igbo: Ndị Igbo nwere egwu ị iche iche ha na-agba. Egwu ndị ahụ gunyere egwu atiriogwu, egwu mkpokiti, nkwa ụmụagboghọ, egwu egedege dgz. Egwu ndị a mara mma nke ukwu nke mere na ọtụtụ n'ime ha agachaala mba ofesi. Ma ka ndị be anyi ị eleghara egwu ndị ahụ anya n'oge ugbua ma na-agbazi egwu

awantirọ ga-eme na mgbe adighi anya egwu ndi a ga-abuzi ihe a ga-eleghara anya maka na ndi a ga-ahafe ya n'aka bu ndi na-etolite etolite etinyeghi uchu na ya. Nke a ga-eme ka omenala na asusu metutara egwu odinala ndi Igbo maa afọ n'ala.

IHE NA-EBUTE MMEJO OMENALA

N'ebe a, a ga-akowa ihe ndi na-ebute mmejo omenala ndi Igbo ndi e deputara. Ihe na-ebute mmejo omenala ndi Igbo di otutu mana ufodu n'ime ha ka a ga-akowaputa ndi gunyere:

Mbubata ngwa erimeri na mba ofesi: Ndi na-ebute ngwa ahia na mba ofesi na-ebute ihe oriri di iche iche ndi ocha na-eri, si ebe ahụ na-ebutere ha ndi be anyi. Nke a mere ka ndi be anyi na-eleghara erimeri e jiri mara anyianyana-erizi nke ndi Bekee. O buru na a hapu umuaka na-etolite etolite ka ha riwe naani udi Iri na mm anya n'abughi e jiri mara ndi Igbo, oge ga-abia mgbe ha ga-echezọ maka nri na mm anya ndi Igbo kpam kpam.

Obibia ndi ocha: Ndi ocha n'eziokwu wetara mmeghe n'ala anyi ma na ha wetekwara otutu mmejo omenala n'ebe otutu ihe di, di ka ime ka o buru asusu ha ka e ji akuzi ma na-eme otutu ihe di ka ijiyana-ekelakele, udi aha anyi na-aza, dgz. Obibia ha mejokwara omenala gbasara ekpemekpe odinala anyi nke na ihe gbasara ngwa ofufe anyi di ka okpesi, ofo, ikenga, oto nsi dgz abukwa ghi ihe a na-anu maka ha.

Ihe ndi a na-elele n'igwe onyonyo: Otutu oge, ndi na-eme ihe nkiri n'igwe onyonyo na-ewebata ihe ndi ha chere na o ga-amasị ndi mmadu n'ihe nkiri ha na-emedi ka ndi gba oto ma o bu ndi li uwe di anaa n'agbanyeghi na uwe ndi di otu ahụ abughi njiri mara ndi Igbo. E sikwa n'ihe onyonyo elele egwu di iche iche abughi egwu odinala anyi na mmemme ndi Igbo na-eme. Ihe ndi a na-eme ka umuanyitumadindi bi mbaofesina-ahutaya ka o bu etu omenala Igbo di.

Ndi ntorobia: Otutu ndi ntorobia oge ugbua so eweta mmejo omenala n'otutu ihe tumadi n'ebe o gbasatara mmekorita mmadu na ibe ya na kwa n'alumalu. O bukarị kwa ha na-eyi uwe ojoo di iche iche n'udi na ha maara ihe ekwe na-aku. Ha na-akporo nwaanyi ma obu nwoke gaa luwa n'emeghi ihe so ya di ka e si eme.

Mmetuko na mbikosi ndi Igbo na agburu ndi ozo

A maara ndi Igbo di ka ndi na-eme oke njem na mba ozo maka ichu nta aku na uba. Oke mmetukosi n'agburu ndi ozo so eme ka ndi Igbo na-agwakọ omenala ha na nke ndi ozo onu. ihe di etu a na-adoghachi omenala azu nke ga-emetutakwa ila azu asusu.

Ndi ochichi: Ndi ochichi so ebute mmejo omenala site n'ikwadosi asusu Bekee ike nke ukwu kari asusu Igbo n'ulo akwukwo na n'ogbakọ di iche iche. Otutu nzuko a na-eme n'ala Igbo tumadu nzuko ndi guru akwukwo no na ya na-abukari na Bekee ka a na-eme ya. Nke a ekwesighi ekwesi.

Ndị nne na nna: Ndị nne na nna ụfọdụ so eweta mmejọ omenala n'ebe ọ dị ukwuu site n'akuzighi ihe ha kwesiri ịkuziri ụmụaka ha. Ha na-esite na nwa kuziwere ụmụ ha asụsụ Bekee n'agbaghi mbọ ịkuziri nwata asụsụ nne ya bụ e jiri mara ya.

KAMMEJỌ OMENALASI ECHERE ASỤSỤ IGBO AKA MGBA

Ọ bụ ihe onye maara ka ọ na-ekwu maka ya. O nweghi ka mmadụ ga-esi mara ihe ọ maghi ma ọ gbaghi mbọ ịma ihe ahụ. Ọ bụrụ na ahapụ ka nri ndị ọcha nọchie erimeri e jiri mara anyị, oge ga-abia mgbe ihe gbasara erimeri anyị ga-abuihe e chezo echezọ maka na ndị na-etolite etolite agaghi ama maka ha. Mgbe ahụ omenala na asụsụ gbasara erimeri ndị Igbo aburū ihe mara afo n'ala.

N'ebe o si metuta aha, ọ bụrụ na mmadụ na-aza aha amaghi mputara ya, ọ ga-ahia ahụ ịhụ asụsụ ga-enye nkowa banyere ya bụ aha na ihe e ji baa mmadụ ụdị aha ahụ.

N'ebe o si metuta egwu ọdinala, ọ bụrụ na e leghara ha anya, ihe gbasara egwu ọdinala na ngwa egwu ndị Igbo ga-ala azu ma bụrụ ihe e chezo echezọ Nke ọbụla n'ime omenala ndị Igbo e mejoro nwere ike iweta onwu omenala ahụ nke ga-eweta ndaghachi azu n'asụsụ e ji akwaputa omenala ndị ahụ.

ỤZỌ AGA-ESI GBOCHIE MMEJỌ OMENALANDỊ ARỤTỤRỤ AKA

O kwesiri ka goomenti kwadosie oru ugbo ike ka a na-enwe ihe oriri anyị gbanyu. Onye ọbụlakwa kwesikwara itinye aka na nkwa erimeri ndị Igbo, mee ha ka ha bụrụ Isi nri na mmemme ọbụla a na-emen'ala Igbo ma beleta oke ibubata nri ndiocha n'ala Igbo. Ozo, e kwesighi ịbagharị Iri anyị aha ndị Bekee. Si na-akpo ha aha e jiri mara ha. Nke a ga-enye aka ịhụ na omenala na asụsụ e ji akwaputa maka erimeri ndị Igbo alaghi azu.

N'omenala gbasara ekele, ndị nne na nna ga-agba mbọ na-akuziri ụmụ ha asụsụ nne, kuziere ha ihe niile gbasara ekele ndị Igbo. Ndị Igbo kwesikwara ịhụ asụsụ ha n'anya na-asu ya ebe ọbụla, were ya na-ekele ekele ma na-eme ihe ọbụla.

Ejiji ndị Igbo mara mma nke ukwuu maka ya, onye ọbụla gbaa mbọ na-akwalite ya n'uzo abula uzo site n'iji ya mere ejiji a ga na-eji na mmemme ndị Igbo ọbụla.

N'ebe o metutara alumalu, ndị nne na nna kwesiri ị na-akuziri ụmụ ha mkpa ọ dị mmadụ ime ihe n'usoro a nabatara. Ha kwesiri ịkuziri ndị ntoroobia ha nwere etu omenala alumalu siri di n'ala Igbo maka na a hụ ekwughi mere okenye ma e kwuo a nughị mere nwata.

N'omenala iru ụjụ, ụfọdụ n'ihe e wepuru maka ịgba mkpe nwaanyị di ya nwuru n'otutu obodo di mma mana etu ụfọdụ ụmụnwaanyị si agbazi mkpe di ha atozighi uto. E kwesiri ido ndi na-eme ụdị ihe di etua aka na nti site n'iweputa iwu na ntarama ahuhu ga-adagide onye ọbụla dara ya bụ iwu. N'ebe o si metuta egwu ọdinala, ndi okwu di n'aka n'obodo di iche iche kwesiri iti iwu na a choghizi egwu awantiro n'ebe a na-eme mmemme ndi Igbo,

na-enye ndi ma agba ma na-aku egwu odinala ihe onyinye ma na-akwalitekwa otu egwu ndiahu n'uzo di iche iche.

Nchikota

Nchocha a gbaliri ikowa ihe bu omenala na asusu n'uzo di nkenke. O lebara anya n'omenala ndi Igbo di iche iche na mmejo a na-enweta na ha. A choputara na o di otutu omenala a na-enwe mmejo na ha n'uzo di iche iche. Ndi Odee a gbaliri ichoputagasi ihe ndi na-ebute mmejo ndi ahu ndi gunyere: oke mbubata erimeri ndi ala Bekee, ihe ndi a na-elele n'igwe onyonyo, ndi nne na nna, ndi gooment di dgz. A tulere ka mmejo omenala ndi a si echere asusu Igbo aka mgba nke a kowara na omenala obula e mejoro ga-emetuta asusu e ji akowaputa ya. N'ime ya ka e si tupta uzo a ga-esi gbochie mmejo omenala ndi a ka asusu anyi ghara inweta ihe mkpobi ukwu n'odinihu di ka ndi UNESCO siri kowaa. Nchocha a na-atu aro ka ndinwere mmasi na nwulite asusu gaa n'ihu n'ichoputa ihe ndi a ga-eme ihu na asusu Igbo na-aga n'ihu etu o kwesiri di ka asusu ndi ozo. Ndi Igbo matakwa nu na onye kpoo oba ya mkpokoro agbata obi ewere ya kpoo ntu.

Edensibia

- AgbedoC.U, (2015). *General linguistics: Historical and contemporary perspectives*. Nsukka: KUMCEE-Ntaeshe.
- Anozie, C.C (2003). *Igbo kwenu: akukonaomenalandi Igbo*. Enugu: Computer EdgzePutblshers.
- Anozie, C.C (1999) .*Lingwustiks: Sayensiasusu*. Nsukka: Fulladu Publishing Company.
- Crystal (1972). *Linguistic* .London. H.Watson and Viney.
- Ekwealor, C.C (1998). *Omenalanaewumewu Igbo*. Onitsha: Palmers Publishers.
- Ephraim-Chukwu, A.C (2023). “Nchekwaasusu Igbo n'odinihu site n'omenala” *Odezuruigbo: An international journal of Igbo, African and communication Studies.*, vol 7 no 1.
- Eme, C. A & Nkamigbo, L.C (2009) “Nigeria :Asusu, omenalanammepeobodo”.: *Jonalmmuta Igbo, vol 4 no 1*.
- Eze, C. N, Aboh, S.C & Aruah, V. O (2017). “Uru asusumamaala bara namwulitenchekwanaMbufesayensinankanuzu: Di ka o simetutaNajjiria”. *The creative artist : A journal of theater arts. Vol 13 no 2, 158-169*.
- Igwe, U. A & Adeyemi, B(2011). “ *Concept of culture and early cultural Centres in Nigeri*”: In B. Adeyemi (ed) *Nigeria peoples and culture* (pp. 18-29). Ogun State: Babcock University Press.
- Ngoesi, M.C (2000). *Nchikotaiheomumuheomumunkeasusu Igbo maka ule siniosekondiri*. Nkpor: Optimal Press.
- Nwadike, I.U (2002) “*Igbo language in education: A historical study*” Obosi: Pacific correspondence College and Press.
- Nwozuzu , G. I (2015) “*Agbambondi Igbo nankwaliteasusunaomenala ha*”. A paper presented at the 9th Chief Dr. F.C Ogbalu memorial lecture held at Nnamdi Azikiwe University Awka.

- Ofomata, C.E (2012). *OmenalanaOdinalandi Igbo*. Enugu: Format Publishers.
- Ogbalu, F. C (1981). *NduNdi Igbo*: University Publishing company.
- Okolo, B. A & Ezikeojiaku P. A (2012). *Introduction to language and linguistics*. Port Harcourt: Sunray Publishers.
- Smith, B.K, Ehala, M & Giles, H (2017). Vitality Theory. In J .F Nusbaum (Ed). Oxford research encyclopedia of communication pp. 1-22. Oxford University Press.
- Whorf, B. L (1956) *Language thought and reality*. Cambridgze MA Mit Press
- Wibowo, R(2001) *Language Management*. New York: Scholastic.
- William, K & Blench, R (2000). Niger- Congo. In D. Nurse, & B. Heien (Eds) *African languages: An introduction*. Cambridgze University Press.